

”Såsom en fågel”: En liknelses metamorfoser

ANDERS PILTZ

Det finns, sägs det, ingen poetisk tradition som är så full av fåglar som den svenska.¹ Och en av de mest älskade fåglarna i svensk psalm är den som sig svingar mot himlen på lediga vingar i den nordiska dagvisan, ”Den signade dag”. Dagvisan har senast analyserats av Lars Eckerdal i en monografi om dess spridning i Norden och i en mindre studie av mig själv, rörande vilken funktion sången kan ha haft i sitt ursprungssammanhang och vilket detta sammanhang kan ha varit.²

I min skrift försökte jag lösa ett tolkningsproblem: att det, i den äldsta åtkomliga textversionen av ”Den signade dag”, i handskriften C 4 i Uppsala universitetsbibliotek (med all sannolikhet ursprungligen från Vadstena kloster under andra hälften av 1400-talet), inte är begripligt vad ”de vilda fåglarna” har för uppgift, när det heter att de har svårt för att flyga över de höga bergen. Jag framförde i min bok flera egna tolkningsteorier men först efter bokens tryckning 2012 har problemet fått en plausibel lösning, med hjälp av forskarkolleger i Norge. Det är denna lösning som jag nu vill framlägga i och med denna uppsats, hur den fågel (eller de fåglar) som förekommer i textens successiva utvecklingsstadier antar delvis nya funktioner, efter att från början troligen ha varit en litterär topos, en retorisk kliché i den nordiska miljön.

Dagvisan i sin nutida version, *Den Svenska Psalmboken* 1986, 175, i Olov Hartmans bearbetning från 1978 av den wallinska versionen

---

1 Bergqvist, 2010. Sten Hidal har katalogiserat förekomsten av *Fåglar i svensk poesi*, se Hidal 2016, men han nämner inte den nordiska dagvisan.

2 Eckerdal 2011; Piltz 2012.

från 1819 (och 1937), hälsar den nya dagen, erinrar om julens mysterium, då den sanna Dagen bröt in, och påminner om Kristi kors, som sätts till skydd mot allt det onda som hotar i ett människoliv. Den talar vidare om omöjligheten att tillräckligt prisa Jesus, ber om kraft att leva efter Guds bud, erinrar om dödens sömn som blir lång, ihågkommer julens mysterium än en gång – för att bara nämna de viktigaste inslagen.³

Mitt i alltihopa flyger den lilla fågel. I Hartmans version lyder fågelstofen:

En fågel sig gläder i himmelens höjd,
och vindarna lyfter hans vingar.
Bland bergen har strömmarna upphävt sin röst.
På stränderna spelar Guds lindar.
Så instämmer jorden i himlarnas sång
till Jesus Kristus, vår Herre.⁴

Tanken är klar: fågel, vinden, strömmarna och lindarna deltar i skapelsens lovsång till Jesus, ett slags parafras på de tre människors lovsång i Daniels bok i GT (i *Bibel 2000* kallas detta avsnitt Tillägg till Daniel B 28-67). Fågeln blir här ett exempel på den kosmiska hyllningen till Skaparen för hans verk i inkarnationen. Hartmans version är som sagt en omarbetning (som griper tillbaka till det äldsta textstadiet) av den wallinska versionen från 1819:

Men såsom en fågel mot himmelens höjd
sig lyfter på lediga vingar,
han lofvar sin Gud, är glad och förnöjd,
när han öfver jorden sig svingar:
så lyfter sig själen i hjärtelig fröjd
till himlen med lofsång och böner.⁵

---

³ Se Eckerdal 2014. Hartman har griper tillbaka på den medeltida textgestalten och återställt flera tankegångar som hade bortfallit i senare textversioner.

⁴ *Den svenska psalmboken* 1986, 175:5.

⁵ *Den svenska psalmboken* 1819, 424:5.

Hos Wallin är fågeln ett moraliskt exempel på okonstlad förnöjsamhet och tjänare som en liknelse, en betydelseanalogi: liksom fågeln svingar sig mot himlen, så lyfter sig själen i bön upp till Gud, enligt Psaltaren 25:1 ”Till dig, Herre, upplyfter jag min själ”.⁶ Just förnöjsamheten är ett framträdande drag i den wallinska psalmboken, som tillkommit delvis i interaktion med upplysningstidens förnuftstro, med en restaurativ grundton, där varje varelse vet sin plats i Guds hushållning (så även fågeln) och i den samhälleliga ordningen. Wallin byggde i sin tur på 1695 års psalmbok men försåg allt med perfekta helrim; hans förlaga lyder:

En liten fogel han flyger så högt,
och vädret det lyfter hans wingar,
han lofwar sin Gud, är lustig och nöjd,
när han öfwer bergen sig swingar;
så göra ock strömmar, som rinna sin wäg,
långt under de dälдер och lundar.⁷

Här är det bara *swingar* och *wingar* som bildar helrim, en ofullkomlighet som Wallin rådde bot på. Men framför allt: fågeln och strömmarna hänger så att säga i luften. De står inte i något logiskt samband med kontexten och innehåller ingen explicit uppmaning, ingår bara i en beskrivning och uttrycker kanske en allmän poetisk förtjusning över naturen. Den swedbergiska psalmboken bygger här på *Fem sköna Andelige Wijsor*, tryckta 1648, där ”Den signade dag” för första gången introducerades på svenska i tryckt form. Strofen ifråga (6) lyder där:

---

⁶ Denna bild ligger till grund för Johannes Damascenus ”klassiska” definition av bönen, på latin *ascensus mentis av Deum, De fide orthodoxa*, 3.24. *Bibel 2000* översätter mer idiomatiskt (och abstrakt): ”Herre, jag sätter mitt hopp till dig.”

⁷ *Then svenska psalmboken* 1695, 354:6.

Then lijten små Fogel som flyger så högt
Ty Wädret blåås under hans wingar,
Thet är så ondt medh lijten macht
Mot höga Bärge att springa,
The Strömmar the rinna så frögedeligh,
Alt vnder the gröneste Lijder.⁸

Detta är en mer grovhuggen poesi, men *springa* är tänkt som rimord till *wingar*. Man måste veta att *springa* i äldre svenska kan betyda 'hoppa, livligt förflytta sig' (ty. *springen*) och att *lid* betyder "backe, sluttning". Betoningen ligger här på hur svårt det är för den lilla fågeln att flyga över de höga bergen. Strömmarna har däremot inga svårigheter att flyta under de gröna sluttningarna. Anknytningen till skapelsens lovprisning är här obefintlig; detta är en ren beskrivning, som tycks innehålla en paradox: trots svårigheter flyger fågeln – men vilka slutsatser som eventuellt ska dras av detta är oklart.

Denna svenska text bygger i sin tur på den första danska lutherska psalmboken, utgiven av Hans Thomissøn 1569, där det heter:

Den lille Fuel hand fluer saa høyt
Oc Værit bær vnder hans vinger
Det är fvlt ont met liden mact
Mod høje bierge at springe
De strømme de rinde saa frydelig
Op vnder de grøne Linde.⁹

Observera att strömmarna flyter under lindar, alltså träd, den här gången. Det är uppenbart att Thomissøn bygger på en äldre, medeltida text (och melodi), som tycks ha varit allmänt känd och nu fick en reformatoriskt acceptabel version.

Den enda bevarade textversionen av denna från medeltiden, det vill säga från katolsk tid, är från svenskt 1400-tal, i handskriften

---

⁸ *Fem sköna Andelige Wijsor* 1648, "Then signade dag", strof 6.

⁹ *Den Danske Psalmebog* 1569, "Den signede dag som wi nu see", strof 6.

C 4 i Uppsala universitetsbibliotek, med trolig proveniens Vadstena kloster. Där heter det:

The vildha foghla the flögga swa høgt
Thet vedher blese vnder thera vinga
Thet ær swa vant [svårt] meth litla makt [liten kraft]
Thet høgha bergh at springæ [forcera]
Tha strömbryn swa gladhelika [+ rinner?]
Vnder the grøno lidha [de gröna sluttningarna].¹⁰

Här är det helt obegripligt vad fåglarna har att göra i sammanhanget, men nästa strof i visan lämnar en ledtråd. Den handlar om Maria:

Maria modher the mildæ ros
gøme os fra angist oc quidho
thet all thre j skodhin [skogen] sta
oc alt thet græs a iordhinne ær
oc sandkorn aff haffsins grwnde
oc all the grand [stoftkorn] solinne faræ
varo the swa vis som salomon
the gatho ey fulsakt [förmådde ej till fullo] maria digh
oc swa hænnæ signadhe soni [+ lovprisa?]¹¹

Här har vi att göra med en topos, en kliché i den kristna diktningen på medeltiden: om så alla element i naturen plus alla kloka män i världen slog sig ihop skulle de aldrig till fullo förmå att prisa Gud för inkarnationens hemlighet.¹² Men fåglarna då? Vad gör de i C 4?

Efter det att min bok utkom 2012 fick jag från Norge och Stig Wernø Holter ett tips som denne i sin tur fått från en kollega, Rune Kyrkjebø, förstebibliotekarie vid Universitetsbiblioteket i Bergen,

---

¹⁰ Edition i Piltz 2012, s.22.

¹¹ Piltz 2012, s.23.

¹² Se Piltz 2012, där jag redogör för tankefiguren ”de otaliga lovprisarna” i medeltida litteratur.

nämligen en hänvisning till *Gammelnorsk homiliebok*, en predikosamling från Bergen omkring 1200. Där heter det så här:

Det er et ordtak blant norrøne menn at det er håpløst for en liten fugl med lammede vinger å svinge seg høyt i flukt. Slik är det også håpløst for en som är middels klok med klossete tunge å tale om den allmektige Gud og de høyeste ting. Og likevel makter en meget dersom viljen er god. Måtte nå Gud støtte meg som har vanskelig for å tale, og gi min ulærde tunge å si kloke ord ...¹³

Jag återger texten på modern svenska:

Det är ett ordspråk bland människor i Norden att det är hopplöst för en liten fågel med lama vingar att svinga sig högt upp och flyga. På samma sätt är det hopplöst för en som är halvlärd och med oövad tunga att tala om den allsmäktige Guden och de högsta tingen. Ändå förmår man mycket, om viljan är god. Måtte nu Gud stödja mig, som har svårt att tala, och lära min olärda tunga att säga kloka ord.

Nu blir sammanhanget begripligt: fastän fåglarna egentligen har för klena krafter för att kunna flyga flyger de ändå, lyckligt ovetande av sitt funktionshinder. Så blir det också legitimt, trots sångarnas oförmåga, att göra ett försök att adekvat lova Gud för Maria och inkarnationen, hur patetiskt detta försök än må verka, med tanke på den bristande proportionen mellan förmåga och föremål. (I modern tid brukar man tala om humlan, som har för klena vingar för att flyga men flyger ändå, eftersom hon inte vet bättre.)

Från början en så kallad *Bescheidenheitstopos* (en ödmjukhetsformel) i retorisk mening har fågeln börjat flyga på egen hand och så småningom blivit en kär bekant, som prisar Gud av hjärtans lust och

---

¹³ *Gammelnorsk homiliebok*, s. 128.

passar perfekt in i den nordiska naturlyriken, som har fått så många religiösa tillämpningar.¹⁴

Detta förklarar fågelns närvaro i senare textversioner, också där den logiska tråden i resonemanget har gått av. Så blir det fullt begripligt varför det påpekas att det är svårt för små fåglar att forcera bergstoppar.

Summary

“Like as a bird”: The metamorphosis of a parable

Anders Piltz, Ph.D. Professor emeritus in Latin
University of Lund
anders.piltz@klass.lu.se

The hymn “Den signade dag” (‘The blessed day’) has had a remaining endurance and popularity throughout the Nordic countries since the late Middle Ages. Its earliest textual version, in MS. C 4 of the medieval collection of manuscripts from the convent of Vadstena (15th century, now in the University Library of Uppsala), apparently a song for pilgrims, has been reshaped successively several times, for theological as well as linguistic and stylistic reasons. The persistent presence of a little bird is an intriguing feature: in the earlier versions it flies in spite of difficulties, but its function in the context remains unclear. In later adaptations of the hymn, the bird represents the ascending of the soul in prayer, in a typically Nordic manner, inviting the phenomena of the physical world, animals and plants, to praise their creator. It is argued in this study that the original meaning of the bird simile can be established with the help of a 13th century Norwegian collection of sermons. In this, it is stated that it is “a Nordic saying” that as the little bird surpasses high mountains in spite of its feeble wings, it is worthy and possible for a Christian to praise God, even if the praise is insufficient in relation to its divine object.

---

¹⁴ Jag har inte lyckats hitta någon motsvarighet till fågelbilden i den latinska litteraturen från antik eller medeltid. Jfr Piltz 2017.

Källor och Litteratur

- Bergqvist, Erik, 2010, "Antologi fylld med en del flock lyriska fåglar", *Svenska Dagbladet* 21 jan.
- Eckerdal, Lars, 2011, *Den signade dag: En sång – tre studier* (Bibliotheca theologiae practicae, 90). Skellefteå: Artos.
- Eckerdal, Lars, 2014, "Psalm 175". *Psalmernas väg: Kommentarer till text och musik i Den svenska psalmboken I*, Per Olof Nisser, Inger Selander & Hans Bernskiöld (red.), s. 461-463. Visby: Wessmans.
- Damascenus, Johannes, *De fide orthodoxa*,
Den danske psalmebog 1569. Köpenhamn: Benedicht.
- Den svenska psalmboken* 1819 (Ingen tryckort eller tryckare angiven).
- Den svenska psalmboken* 1986. Stockholm: Verbum.
- Fem sköna Andelige Wijsor*, 1648. (Ingen tryckort eller tryckare angiven).
- Gammelnorsk homiliebok*, Erik Gunnes (utg.), 1971. Bergen: Universitetsforlaget.
- Hidal, Sten, 2016, *Fåglar i svensk poesi*. Skellefteå: Norma 2016.
- Piltz, Anders, 2012, *Den signade dag. Den nordiska dagvisans ursprungsfunktion: Texter, analyser, hypoteser* (Scripta ecclesiologica minora, 14). Skellefteå: Artos.
- Piltz, Anders, 2017, "När kristendomen flyttade ut i naturen", *Svenska Dagbladet* 26 december
- Then svenska Psalmboken* 1695. Stockholm: Burchard.